

„rung“ erwähnt er unter anderem, dass es nach Ausweis von ON wie *Kuman* kumanische Siedlungen auch in Kleinasien gegeben haben soll. Nur ist uns einer von diesen ON auch schon aus heftitischen Quellen bekannt...

Zum Abschluss betont Verfasser, dass es in seinen Ausführungen erwiesen sei, dass die Turkologie mit der Geschichte der Völkerwanderungszeit in Osteuropa nichts zu schaffen habe. Weil Némeths ungarische Urgeschichte („*A honfoglaló magyarság kialakulása*“) ausschliesslich auf verfehlte Deutungen von osteuropäischen Volk- und Personennamen aus der Völkerwanderungszeit aufgebaut ist, indem diese besonders infolge der mangelhaften türkischen Sprachkenntnisse Némeths nebst einer unmethodischen Oberflächlichkeit ausnahmslos mit Hilfe von phantastischen etymologischen Spielereien für türkische Namen ausgegeben werden, muss dieses Buch für ein pseudowissenschaftliches Werk bezeichnet werden. Der sehr angesehene Verleger würde also durch seine Einziehung der wissenschaftlichen Forschung einen sehr schätzbaren Dienst erweisen können, da durch die scheinwissenschaftliche Aufmachung der Ausführungen Némeths Nicht-Turkologen sehr leicht irreführt werden können.

A második ugor-török háború

Sajnovics kissé túlzott felfedezése (idioma hungarorum et lapponum idem esse) egyáltalán nem keltett annak idején a magyarság körében közlekedést, amennyiben apáink nem ismerve a finnugor népek történetét, valahogy szégyenkezéssel gondoltak a „halzsírszagú“ rokonságra. Ezt a hangulatot használta ki a múlt században Vámbéry Ármin, amikor hirdetni kezdte, hogy a magyarság tulajdonképp török népnek tekintendő és hogy a magyar nyelv sem más lényegileg, mint egy kissé romlott török idioma. Tekintve, hogy a törököket az orosz-török háború nálunk divatba hozta (a magyar függetlenségi törekvéseket eltipró gyűlölt moszkovizmus ellenségeit szerették bennük), a nagyközönség a Vámbéry-féle tanokon kapva-kapott. A távolból a török is katonanépnek látszódott; Vámbéry pedig gondoskodott róla, hogy mindenféle a valóságnak meg nem felelő romantikus elképzelések kerüljenek a rokon népnek vélt törökségről forgalomba... Különösen nagy hatást keltett az „államalkotó képesség“ regéje; egy szóval a törökökben is valami olyan magasabbrendű emberfajtát kezdett a közönség nálunk tisztelni, amilyenek a történeti magyarság sok joggal önmagát is érezhette. Ezenkívül Vámbéry az elképzelt, dicső turáni multat is a legragyogóbb színekben igyekezett a lelkes közönség szemei elé varázsolni, amennyiben minden lovas népet, amely a történelemben valamennyire jelesebb szerepet játszott, minden teketória nélkül török népnek tette meg. Így a magyarság mint török ősökért egyaránt lelkesedhetett a megmagyarosított *szittya* néven tisztelt skythákért, de meg a hunokért is.

A sok reklám és a jelentős „közönségsiker“ ellenére a turáni romantikában fogant, Vámbéry-féle délibábos magyar őstörténeti elképzelés tudományosan mégis hamar csödbe jutott. Az Akadémiában helyet foglaló nyelvészek élén akkor t. i. egy európai jelentőségű tudósunk,

Budenz József, állott, aki mindjárt felismerte a Vámbéry-féle elméletek szellem bélelt áltudományos voltát; ezért tanítványai és követői társaságában ezt az áltudományt hamarosan ország-világ előtt diszkreditálta, kimutatván egyebek között például azt is, hogy Ármin mester a jó ügy érdekében holmi kis török neologizmusoktól sem riadt vissza. Értethető tehát, hogy Vámbéryt és híveit ebben a Budenzéknak ugor-török háború néven emlegetett kritikai hadjáratában hamarosan gyászos vere-ség érte.

Ugy látszott ezek után, hogy a vámbérizmus mint tudományos irány soha többé a magyar tudományos életbe visszatérni már nem fog, s legfeljebb provinciális turáni társaságokban és egyes rajongók fejében kísért majd a magyarság elképzelt dicső turáni multja ideig-óráig tovább... A dolog azonban másként történt. T. i. a sor s iróniája következtében a világháború után ép akadémiai nyelvészek próbálkoztak meg a vámbérizmus új életre keltésével. Ebben a törekvésükben kétségtelenül része volt bizonyos a világháború folyamán nálunk újra divatba jött romantikus, de némileg — amint emlékezetes — mégis politikai színezetű turáni eszmeáramlatnak vagy mozgalomnak (v. ö. Gragger UJb. I. 156—160); a világháborúban ugyanis az oszmántörökök szövetségeseink voltak, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a török-magyar „testvériség” eszméje újra feltámadjon. A magyar nyelvtudomány élén pedig ekkor nem Budenz állott, hanem Melich és Gombocz, akiknek a tudományos munkásságát a divat minden vonatkozásban mindig is erősen befolyásolta. Amíg azonban Vámbéry és hívei annak idején azt is bizonyítani próbálták, hogy a magyar nyelv is török nyelvnek tekintendő, erről a turáni dicsőségről a neovámbéristák már lemondtak és a vámbérizmus csódtömegéből csupán csak a magyarság török eredetére vonatkozó érveket próbálták kimenteni saját Vámbéryéhez hasonló őstörténeti elképzeléseik megtámogatására. Vámbérynek a magyarság török származására vonatkozó „bizonyítékait” azonban modern követői tudományosabb, illetve sok esetben csak tudakosabb formába öntötték, úgy-hogy a nagyközönség, sőt sok esetben még az ú. n. szakemberek sem vették észre, hogy a „magyar nyelvtudomány nagyszerű megújítása” — ahogy a hívek és a propagandisták az újnak látszó irányt lelkenedve emlegették — tulajdonképp csak a Vámbéry-féle módszereknek és tanoknak felújítása és felfrissítése volt; attól ugyanis Vámbéry XX. századi követői már bizonyos szemérmes gondossággal óvakodtak, hogy mesterük nevét írásműveikben valami különösen fennhéjázó dicsekvéssel emlegessék. Természetesen a neovámbéristák az öröklött tanokat és érveket igyekeztek továbbfejleszteni és megszaporítani is, csakhogy persze nem valami nagy szerencsével. Vámbéry ugyanis ténylegesen tudott — még pedig jól — törökül, legfrissebb követői a török nyelvek megtanulásával már kevesebbet győtrődtek, úgy gondolván, hogy elég nekik, ha turkologusul tudnak egy és más. Melléfogásaikból azonban hamarosan kitűnt, hogy egyáltalán nem káros, ha a turkologus valamennyire törökül is tud... Ezt a zavaró mellékkörülményt persze a neovámbérista elméletek laikus olvasói már nem vehették észre...

Bár a neovámbéristák a magyar tudományos élet legfontosabb pozícióit klikké tömörülve és bővülve szerencsésen megszállták és tanaik népszerűsítésére a propaganda minden lehetséges eszközét felhasználták, azokkal szemben az ellenhatás mégis hamarosan jelentkezett.. Ez a második török-ugor háború már több mint egyévtizede folyik, s bizony nem sokan vannak, akik ennek a — törökpártiak hibájából — mindinkább elmérgesedő vitának változatos fordulatai között könnyen tudnának tájékozódni. Ezt kívánjuk tehát a következőkben előadandó áttekintésünkkel megkönnyíteni. Áttekintésünkben természetesen csak a vita legnevezetesebb mozzanataira lehetünk tekintettel, de azért néhány módszertani szempontból bizonyos jelentőséggel bíró mellékesebb kérdés taglalását sem fogjuk problémátörténeti vázlatunkban teljesen elmellőzni.

*

A már egyszer hitelét veszített Vámbéry-féle ideologia feltámadását, amint említettük, a világháborús idők törökbarát hangulata is előkészítette és előmozdította. A törökösködési járványt a magyarságra vonatkozó tudományokban azonban — nyilván szándéka ellenére — tulajdonképp egyik jeles történészünk új irányt szabó kutatási programja indította el. A huszas évek elején ugyanis H ó m a n Bálint több cikkében annak a felfogásának adott kifejezést, hogy a XIX. század pozitivistá történetírása hyperkritikus hajlamai következtében helytelenül vitatott el a középkori magyar krónikás irodalomtól minden forrásértéket. Egyuttal annak a nézetének is kifejezést adott, hogy elsősorban is a történet-tudomány és a nyelvészet együttműködése révén lehetne a legalkalmasabb módon a hitelesség szempontjából szóbajöhető kérdéseket tisztázni. Ez a tudományos kutatási terv kétségtelenül helyes és életrevaló volt; arról pedig a terv megalkotója igazán nem tehetett, hogy kivitelénél nem a krónikák forrásértékét sikerült megvilágítani, hanem hamarosan az Akadémiánkban hangadó szerepet játszó nyelvészeink által képviselt nyelvészeti formalizmus irányának teljes csődje lett minden gondolkodó ember számára nyilvánvalóvá.

*

A középkori krónikások elbeszéléseinek forrásértékével kapcsolatban először is az ezek alapján feltételezett magyar húnmonda kérdése lett egy nagyon beható és széleskörű vita tárgyává.

Az ú. n. húnmondára nézve H ó m a n Bálint már 1917-ben annak a gyanújának adott kifejezést, hogy magyar őshazai hagyományok is elősegíthették azoknak a húnokra vonatkozó germán eredetű mondai elemeknek a magyar nép tudatában való meggyökerezését, amelyekkel a magyarság B l e y e r elmélete értelmében a pannóniai szlávok közvetítése révén ismerkedhetett meg. Hóman ezen g y a n í t á s a (!) lett azután alapjává G o m b o c z Zoltán „A bolgár kérdés és a magyar húnmonda“ című cikkének (M. Ny. 1921, 15—21.), amelyben korábbi felfogásával ellentétben annak a g y a n ú j á n a k (!) adott kifejezést, hogy a magyarságot valami bolgártörök uralkodó réteg szervezhetette meg, amelynek

a révén honosodott meg a magyarság körében a húnrokonság tudata, valamint Attila pannoniai birodalmának emléke és a Csaba-monda. Hogy pedig a bolgártörököknek volt hűnhagyományuk azt Gombocz egy finn szlavistának, Mikkolának a pontusi protobolgároknak fejedelemségükre vonatkozó nagyon is kétes értékű elmélete alapján bizonyítottnak vette. Az egész elmélet alapja, t. i. csak egy homonymia, amennyiben Mikkola a fejedelemségekben szereplő *Irnik* nevet Markwart nyomán a Priskosnál említett egyik Attila-fiúnak, Ἰρνώξ-nak, nevével azonosította. Gombocz pedig e két hasonló hangzás alapján azonosnak gondolt névben egy bizonyos általa feltételezett és kikövetkeztetett török nevet vélt felfedezni. Csakhogy okoskodása teljesen elhibázott volt. Az általa feltételezett *ü > i* hangváltozás ugyanis csak bizonyos török nyelvjáráásokban van meg és egészen új keletű; az általa feltételezett török *-nük* képző pedig nemcsak hogy nincs meg a törökben, hanem ilyen képzőbokr fel sem tehető, mert az egyszerű képző nem *-n*, hanem *-ün*, *-an*. (V. ö. NNy. IX. 180; XI. 93).

Gombocznak az állítólagos magyar hűnhagyományokra vonatkozó felfogása végeredményben tehát egy semmitérő homonyán alapszik, és így talán nem is véletlen, hogy a homonymiákkal való játszadozások a magyar őstörténeti „kutatás”-nak csakhamar a lényegét tették ki... Persze Mikkola elmélete körül még egyéb hibák is vannak, amelyeket Konrad Schünnemann, a kielii egyetemnek a közelmúltban a nyugati hadszíntéren hősi halált halt professzora, a magyar történet kiváló ismerője és jeles kutatója, fejtett ki behatóbban „Hunnen und Ungarn” című kritikái tanulmányában (UJb. V. 293—303).

Gombocz fejtegetéseivel szemben e sorok írója csakhamar rámutatott arra „Volt-e magyar hűnmonda?” című 1923-ban megjelent tanulmányában, hogy a magyar nép hűn származásáról szóló középkori krónikás elbeszélések egyedül és kizárólagosan a középkori magyar klerikusok tudós kombinációinak és — félreértéseinek termékei. Kimutattam azt is, hogy a Kézai alkotta hűn krónikában, valamint Turóczi előadásában mondaiaknak csak azok a vonások tekinthetők, amelyek a német mondából származhattak. A továbbiakban megvilágítottam, hogy Bleyer elmélete, amelynek értelmében t. i. valamilyen Attiláról és a húnokról szóló keleti germán eredetű hűsmonda szláv közvetítéssel került volna a magyarokhoz, már csupán azért sem lehet helytálló, mert ebben a feltételezett hűsmondában előforduló személynevek a szláv hangtörténet tényeinek figyelembevételével semmiképp sem kerülhettek szláv közvetítéssel a magyarba; ezenkívül még hangsúlyoztam, hogy a ténylegesen ránk maradt germán hűsmondák mind költői alkotások voltak és már ezért is gyökeresen különböztek attól az áltörténeti jellegű és erősen politikai ízű, költőtlen elbeszéléstől, amelyet Bleyer a magyar hűnkrónika anyagából keleti germán hűsmondának kikövetkeztetett.

Utánam a hűnkrónika elbeszéléseit Hóman Bálint is megvizsgálta „A magyar hűn-hagyomány és hűn-monda” című 1925-ben megjelent tanulmányában, s bár ő a hűnkrónika segítségével eredetileg valami autochton magyar hűnmonda meglétét szerette volna igazolni, igen tiszt-

teletreméltó elfogulatlansággal¹ a vizsgálat során szintén arra a megállapításra jutott, hogy Kézai előadásából valami eredeti magyar hünmonda-meglétére következtetni nem lehet. Ellenben teljesen magáévá tette Gombocznak azt az ötletét (az elmélet kifejezés erre nem igen illik), hogy a magyarok bolgár-török uraltól örökölték volna a hün származás tudatát; illetve ez Hóman feltevése szerint a dinasztia hagyománya lett volna. Feltevését Hóman annak bizonyításával próbálta igazolni, hogy a magyar és hün nép azonosítása a magyar honfoglalással egykorú, illetve közelkorú külföldi forrásokba a magyar hagyományból került volna bele. Szerinte t. i. a magyaroknak a hűnökkel való azonosítását a nyugati források Liutprandból merítették volna, aki pedig az erre vonatkozó magyar hagyományt szerinte Konstantinos Porphyrogenetos udvarában ismerhette volna meg, ahol t. i. megfordult. Az első hiba ebben a gondolatmenetben azonban az, amint erre Schünemann idézett cikkében csakhamar rámutatott, hogy a hün-magyar atyafiságról és az Árpádoknak Attilától való származásáról maga Konstantinos Porph. mitsem tud; viszont azonban olyan egykorú nyugati források is hün néven emlegetik a magyarokat, amelyek semmiesetre sem merítették vagy meríthették tudásukat Liutprandból. Én pedig „Die deutschen Spielleute in Ungarn“ című tanulmányomban (UJb. V. 261) Schünemann megjegyzéseivel egy időben Hóman elméletének néhány más gyengéjére is felhívtam a figyelmet. Első sorban is utaltam annak a feltevésnek valószínűtlen voltára, hogy valami tartalom nélküli hühagyomány — amint azt Hóman elméletileg feltette — nálunk századokon keresztül fennmaradhatott volna; de arra is hivatkoztam, hogy semmi okunk és jogunk sem lehet Hómannel valaminő a krónikások révén ránk nem maradt, ősi magyar Attila-monda létezését feltételezni. Arra sem lehet semmi okunk — hangsúlyoztam hivatkozott németnyelvű cikkemben —, hogy az Árpádoknak Attilától való származását valami feltételezett pogánykori krónikások kitalálásának tulajdonítsuk, amikor például az Anonymus előadásából is nyilvánvaló, hogy ezzel a mesével a nem feltételezett, hanem valóságos kereszténykori krónikások csupán az Árpádok uralmának legitimitását akarták igazolni; az általuk használt s a latinból átvett *Attila* névalak pedig az egész komplexus nyugati eredetének bélyegét félreérthetetlenül magán viseli. A közelmúltban Macartney, angol történész, világította meg egy részletre vonatkozólag „Pascua Romanorum“ című tanulságos cikkében (v. ö. Száz. LXXIV. 1—11), hogy a félreértéseknek milyen sorozata nyomán jött létre krónikáink „hün hagyománya“.

Ézek szerint semmi kétség nem lehet most már arra nézve, hogy a középkori magyar krónikákban olvasható hün „hagyomány“ alapjaiban és részleteiben kizárólag a középkori magyar klerikusok tudáosságának

¹ Hogy valakinek esetleg eszébe ne jusson e megjegyzésemet ferdén interpretálni, megemlíthetem, hogy ezt már 1925-ben megállapítottam. Hóman tanulmányára vonatkozólag ugyanis egy német nyelven megjelent dolgozatomban egyebek között ezt írtam: „... und so verdient die Unvoreingenommenheit Hómans, bei der textkritischen Untersuchung Kézais um so mehr unseren vollen Respekt...“ (UJb. V. 261).

és félreértéseinek terméke. Így tehát a magyar őstörténetre vonatkozólag semmiféle jelentősége sincs annak, hogy középkori krónikáink a magyar és hún népet testvérnépnek mondják, illetve, hogy a magyarokat és a húnokat azonosítják egymással. Pedig már Schünemann is megjegyezte idézett cikkében: „Ohne die Gleichsetzung der Hunnen und der Ungarn in den ungarischen Geschichtsquellen wären die ungarischen Philologen (értsd: Gombocz és Németh) schwerlich dazu gekommen, eine kontinuierliche Tradition zwischen diesen Völkern (zwischen Hunnen, Bulgaren und Ungarn) anzunehmen“.

*

Az előadottak szerint Gombocznak egyáltalán nem sikerült a hún-krónika forrásértékét igazolnia, de legalább mint nyelvész ebben a hitelességigazolási igyekezetben túlságosan nem kompromittálta magát. Nem így Melich János, aki a program szerint segédhadai és serviensei támogatásával az Anonymus „hitelességét“ lett volna hivatva igazolni.

Ezt a feladatot úgy vélte megvalósíthatni, hogy az Anonymus szövegében olvasható *bulgari et sclavi* kifejezés téves értelmezésére támaszkodva szerfelett kalandos, bár a laikusok számára teljesen érthetetlen nyelvészeti érveléssel kifejtette, hogy a Tiszától keletre a honfoglaló magyarok egyáltalán nem találtak szlávokat, hanem kizárólagosan csak bolgártörököket. Ennek a szenzációs tudományos „felfedezés“-nek ő és nem csekélyszámú hívei miért-miért-nem nagy politikai jelentőséget is hajlandóak voltak tulajdonítani. A nem-nyelvész közönség természetesen elhitte a hívek által a világ legnagyobb szlavistájaként dicsőített Melich Jánosnak a szláv népek településtörténetét illető, bár kissé meglepő tanításait. Hogy tanai kialakításában valami hihetetlenül naiv állami és állpolitikai rögeszmék irányították, azt különféle kinyilatkoztatásaiból mindenki megérthette; de az sem csodálni való, hogy — saját kifejezését idézve — „a szláv helynévi etymológiák eltemetésének“ nagy munkájában csakhamar buzgó segítő társakra talált, akik példaadása nyomán török szótárkák szorgalmas és gátlás nélküli fergatása révén lelkesen temetgettek...

Ekkor azonban — 1926-ban — megjelent egy kis cikkem „Ungarische Flussnamen“ címen (UJb. VI. 434—447), amelynek nyomán a Melich alapította temetkezési vállalat hamarosan felszámolt... Persze nem olyan egyszerűen ment ez azért végbe. A cikk ugyanis óriási felháborodást vagy egyes akadémiai tagságra szerfelett vágyakozó iraknál talán csak jól kiszámított műfelháborodást keltett a Melich által megszervezett „tudománypolitikai“ klikk körében. — Aki azt a jámbor cikket ma olvassa el, alig érti már meg, hogy mi volt azon a felháborodni, való... Melich érte a nyílt színen szóban és írásban letudatlanozott és lehazaárulózott; de azért nem vetette meg a közvetlenebb és szívhezszólóbb „tudománypolitikai“ érveket sem, és igazán nem az ő buzgalmán és igyekezetén mulott, hogy teljesen újszerű és korszerű érvelésmódjával sem volt nagyobb sikere...

Az említett kritikai cikk után „Die slawischen Ortsnamen der

Theissebene“ című tanulmányomban (ZONF. V. I. 1—37, 105—140) módszeres vizsgálat után aprólékos részletességgel is kimutattam, hogy a Tiszántúl a honfoglaló magyarok szláv lakosságot találtak. Időközben azután Melichnek a „Honfoglaláskori Magyarország“ című főműve a maga egészében megjelent. Az ebben a műben ötletszerű összevisszaságban előadottakból Melichnek egyéb nevezetes felfedezéseit is megismerhettük: így egyebek között meglepett bennünket a felvidéki markomancipszer kontinuitásnak kimutatásával, ami ép oly szenzációsan sikerült, mint a keletmagyarországi turáni kontinuitásnak „tudományos“ bizonyítása... A kuriozitások kedvelőit azonban kielégítette kelta és illyr nép-törédek felfedezésével; de az Anonymus becsületét is félelmetes alaposággal megmentette, amennyiben valami délibábosan vadregényes okoskodással „kimutatta“, hogy de igenis a magyarok találtak Erdélyben oláhokat; tehát nem mese az, amit a legnagyobb magyar történetíró *Gelou*-ról regélt, amiben eddig csak az átkos pozitivisták merészelték kételkedni...

Hogy tudományos szempontból a Melich-féle mű mennyire elhibázott, azt a magyar közönség számára is részletesen kifejtettem „Bolgártörökök és szlávok és a Melich-féle helynévkutatás“ című kritikai tanulmányomban (1930). Erre azután Melich és vakbuzgó hívei a közönség nem csekély csodálkozására a legbékésebben elhallgattak, mintha sohasem követelték volna a fejemet... De nemcsak hallgattak, hanem török helynévi etymológiák felfedezésétől is egyszerre mindenkinek elment a kedve... Igaz, hogy az Akadémia — értsd: Melich — még szükségesnek látta ezt a honfoglaláskori Magyarországról szóló módszerében és eredményeiben is teljesen elhibázott művet a nagydíj koszorújával is felékesíteni, ez azonban azon tudományos szempontból már mitsem segített, úgyhogy néhány év mulva Melich egyik tanítványa némi mélabúval volt kénytelen megállapítani:² lehet, hogy voltak a honfoglalás korában Magyarország bizonyos vidékein bolgártörökök is, de őket a helynevekből nyelvészeti érveléssel kimutatni nem lehet...

Igy tehát ez lett a vége az Anonymus „hitelessége“ érdekében lefolytatott Melich-féle nyelvészeti kampánynak. A produkált hitelességi „bizonyítékok“ valószínűleg egyetlen egy történést sem győztek meg, de az mindenestre kitűnt, hogy holmi a laikusokat talán elszédítő nyelvészeti rabulisztikával bármely tetszőleges tételt nyelvészetileg „bizonyítani“ mégsem lehet olyan könnyedén, mint ahogy azt egyes nyelvészek elképzelték... Ez más szavakkal annyit jelent, hogy a nyelvészet, bármily sok visszaélést követtek is el vele egyes nálunk nagy tekintélynek örvendő képviselői, mégis csak valóságos tudomány, amelynek eredményeit — tehát nem célzatosan beállított áltudományos bizonyítási produkcióit — történeti forrásként a historikus is nyugodtan felhasználhatja.

² K n i e z s a István: Magyarország népei a XI. században. Bp. 1938, 435. (Szent István-émlékkönyv. II.).

A nyelvtudománnyal azonban nemcsak a településtörténet keretében követték el visszaéléseket Melich irányának követői, hanem — ha lehet — még súlyosabb módon félrevezették áltudományos nyelvészeti „bizonyíték”-aikkal a magyar őstörténet kutatóit is.

Ha Kézainak a hún-magyar azonosságról szóló előadása „hiteles”, akkor a magyar őstörténet egyszerűen hún történetté alakul át. Ez nagyon is kézenfekvőnek látszó következtetés lett az alapjává gróf Zichy István „A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig” című 1923-ban megjelent művének. Zichy ugyanis a húnokat egyrészt a kínai forrásokban szereplő hiung-nu néppel, másrészt az úgynevezett bolgártörökökkel azonosította. Feltevése szerint t. i. a magas műveltségű, bolgártörök nyelvet beszélő hiungnu-húnok egy törzse leigázta volna a „zsákmányoló” életmódot folytató ugor „előmagyar”-okat, de átvette volna a meghódítottak nyelvét. A hódító hiungnu-hún nép eredeti nyelve azonban Zichy elképzelése szerint törmelékeiben a magyar nyelv ú. n. bolgártörök jövevényszavaiban maradt volna ránk. Hogy ez az egész elgondolás mennyire helyt nem álló, azt a legélesebben egy finn nyelvész, Kettunen Lauri, világította meg (MNy. XXXIV. 33), rámutatván arra, hogy ilyen alapon a régi szlávokban sokkal inkább lehetne a magyarság őseit tisztelni, mert hisz a régi szláv jövevényszavak száma a magyarban lényegesen nagyobb mint a régi török jövevényszavaké... Ki kell azonban emelnem, hogy Zichy fővonásaiban szinte teljesen elhibázott őstörténeti tanulmányában egy életrevaló gondolat is volt; ő t. i. az indogermanisztika példaadása nyomán rávilágított arra, hogy állat- és növényföldrajzi adatok a magyarság ősi szállásterületeinek megállapítása céljából sikeresen felhasználhatók. A hiba csak az volt, hogy az általa feltárt bizonyítási anyagot azután sajátmaga igyekezett félretolni, mivel az így szerzett eredmény ellenmondásban állott azokkal az őstörténeti elképzelésekkel, amelyeknek hívéül szegődött. Az általa elképzelt hiungnu-magyar „nyelvcseré” ugyanis a sajátmaga feltevései szerint csak valahol Nyugatsibériában folyhatott volna le...

Nyugatsibéria mint a magyarság őshazája egyáltalán igen divatba jött a legújabb „turáni” színezetű magyar őstörténeti elméletekben, úgy-hogy Zichyre hivatkozva többen is igyekeztek a magyar őshazát Ázsiába áthelyezni. Az elsők között, akik ezt az amateur Zichyre mint s z a k t e k i n t é l y r e hivatkozva megtették, volt Gombocz Zoltán „A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány” című tanulmányának 1926-ban megjelent harmadik részében. Sőt ő még segítségére is sietett Zichynek, amennyiben hivatkozott tanulmányában annak a felfogásának is kifejezést adott, hogy a humanista tudósoknál a magyarság őshazájaként emlegetett Jugrián az Uralon túli Jugria értendő. Ennek a felfogásnak téves voltára azonban csakhamar rámutattam „Anschauungen von der Urheimat der Ungarn im Mittelalter und bei den Humanisten” című kritikai cikkemben (Ujb. VII. 442—449). Az egész félreértés alapja Gombocznál és másoknál is — úgy látom — annak a körülménynek a nem-ismerése, hogy a középkornak és a humanistáknak már az ókortól örökölt kosmographiájában a Scythia Asiatica a Donnál vette kezdetét. Érdekes

azonban, hogy Gombocz tanulmányának három évvel korábban megjelent fejezetében a Magna Hungaria-t még nem kereste Ázsiában... Csakhogy Gombocz Szibériában már nem a Kézai alapján feltételezett hún ősoket kereste Zichyvel, hanem a bolgártörökökkel azonosított *o n o g u r o k a t*. Közben ugyanis Németh Gyula „bebizonyította”, hogy a húnok nem bolgártörökös jellegű nyelvet beszéltek, így tehát velük mint állítólagos török ősokkal — úgy látszott — mitsem lehetett kezdeni, mégha ez a körülmény a Kézai Simon mester „hitelességének” ártott volna is. Ellenben a magyarságnak európai nevééről (Ungar stb.) időközben azt mutatták ki, hogy az az *onogur* népnévnek szlávós változatából származott: egyszerűbbnek látszott tehát az ú. n. bolgártörököknek az *onogurokkal*, semmint a húnokkal való azonosítása. A bolgártörökökhöz pedig mint magyar ősokhoz márcsak a magyar nyelv ú. n. bolgártörök jövevény-szavai miatt is — úgy gondolták — feltétlenül ragaszkodni kell. Ami pedig Némethnek említett bizonyítékát illeti, az tényleg találó; csakhogy ugyanilyen alapon akár a gótokról is ki lehetett volna példának okáért mutatni, hogy nem bolgártörök nyelvet beszéltek, tekintve hogy az európai húnoknak — amint ez későbbi vizsgálataink során kitűnt — se égen se földön semmi közük nem volt a törökökhöz... Mielőtt azonban erről a nevezetes kérdésről részletesebben szólnék, szükségesnek látom az időrendi sorrendet megtartva még néhány más a magyar őstörténettel kapcsolatban felmerült vélekedésre is kitérni.

Gombocz említett tanulmányában homályos és határozatlan kifejezésekkel annak a *gyanujának* (!) is kifejezést adott, hogy az obi ugor népek *jugra* elnevezése az *onogur* névből származott volna. Ezt a laza ötletet azután felkapta Zsirai Miklós és egész könyvet írt köréje. Csakhamar rámutattam azonban arra,^{2a} hogy névmagyarázata nyelvészeti szempontból nemcsak gyökeresen elhibázott, hanem egyenesen képtelenségnek mondható, amennyiben Zsirai a jó ügy érdekében egy olyan módszerbeli fogást alkalmazott, amelyet Melich és Németh Gyula nyelvészeti fejtegetéseiben is többször volt alkalmunk megfigyelni. Számítva ugyanis az olvasóknak tájékozatlanságára és rossz emlékező tehetőségére, a nyelvészeti fejtegetéseinek előadása során egyszerűen megfeledkezett — bár kimutathatólag ismerte őket — a névnek arab forrásokban található változatairól, amelyek t. i. még a saját hibás nyelvészeti fejtegetéseivel is ellenmondásban vannak. Megjegyzéseimről Zsirai a könnyebbség kedvéért egyszerűen nem akart tudomást venni, ellenben a sajátmaga abszurd nyelvészeti „magyarázata” újra és újra elismételte és barátaival elismételtette, mintha mi sem történt volna... Hogy ezeket a jó urakat eljárásukban fanatikus turánista hitvallásuk irányítja-e, vagy pedig egyszerűen csak „tudománypolitikai” presztizsszempontokból ragaszkodnak a téveshez, nem tudom... Hogy azonban ezzel a tudománytalan eljárásukkal például a történészeket tudatosan megtévesztik, az már egyáltalán nem kétséges, mert hisz Gombocz odavetett, nem túlságosan sikerült ötletének Zsirai-féle teljesen elhibázott adaptációjával mint

^{2a} V. ö. NNy. IV. 125—128.

a magyarság onogor származásának legfőbb bizonyítékával még nagytekintélyű történeti művekben is találkozhatunk...

A klikké szervezkedett neovámbéristáknak egyik legnevezetesebb taktikai és módszerbeli fogása egyáltalán a kritika lehető kikapcsolása volt a nagy lendülettel megindult „alkotó“ munkából. Egymásról és egymás munkáiról, elméleteiről természetesen mindig és lehető sűrűn csakis a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak szép bajtársiassággal a jó urak. A legártatlanabb kritikai megjegyzés, amely esetleg a klikken kívülállók részéről elméleteikkel kapcsolatban elhangzott, pedig már annyira megbotránkozta érzékeny lelküket, hogy azt személyi sértésnek voltak hajlandók tekinteni; de persze a legbyzantinikusabb szellemű dicsériadákat általában már férfiasan kibírták... Mivel pedig a kritikai megjegyzések mégis csak jelentkezni kezdtek — utóvégre az egész világ mégsem fért volna el az Erzsébet-kávéházban —, ezekkel szemben egy darabig az agyonhallgatás módszerével próbálták intézményesen védekezni. Ezt a „tudománypolitikai“ módszert még Zsirainak is sikerült elsajájtítania...

A kritika kikapcsolásán kívül egy más tudománypolitikai műfogás is megkönnyítette a délibábos neovámbérista elméletek felburjánzását. Ez a műfogás a körbizonyítás érdekes társasjátéka volt. Ez úgy szokott lefolyni, hogy X úr valahol közzétette valami rossz álmát, mondván, gyanítása szerint ez vagy az esetleg így volt... Ez után Y úr valahol magáévá tette X úr állítását, mondván, hogy nagy tudósunk X itt és itt „bebizonyította“ ezt és ezt, amiből következik ez és ez. Erről pedig adandó alkalommal Z úr' emlékezett meg, mondván, hogy kiváló tudósainknak, X-nek és Y-nak, kutatásaiból kitűnt, hogy... Ez a körülmény viszont igazolja az ő feltevését, amely szerint... Erre aztán adandó alkalommal X visszatért Z ötletére, mondván, hogy a kiváló Z „megállapítása“ nagyszerűen igazolja az ő gyanítását, tehát... És így mehet ez tovább a végtelenig; a lánc esetleg lehet hosszabb, de szükség esetén rövidebb is... Ellenben azt a jámbor olvasó soha észre nem veszi, hogy az egész bizonyítás és annak igazolása semmi más csak levegő, mert hisz kinek van kedve és ideje minden hivatkozásnak utánanézni...

*

Zichy váltig azon igyekezett őstörténeti fejtegetéseiben, hogy az ugor-magyarokat — az ellenmondó tények figyelmen kívül hagyásával — valami primitív zsákmányoló életmódot folytató népnek tüntesse fel, amely csak az általa elképzelt „nyelvcseré“ nyomán alakult volna át állattenyésztő lovas néppé. Zichynek ez az állítása váltotta ki az első határozott hangú ellenmondást a törökösödő őstörténeti elméletekkel szemben, amennyiben Mészöly Gedeon „Mióta lovas nép a magyar?“ című cikkében (NéNy. I. 205) rámutatott arra, hogy a nyelv félreérthetetlen tanúsága szerint a magyarság lovas kultúrája még az ugor közösség korából származik. Hogy a magyarság már a törökséggel való érintkezése előtt is némi földműveléssel bíró állattenyésztő lovas nép volt, azt Mészöly fejtegetéseivel kapcsolódva jelen sorok írója fejtette ki „A magyar nép eredete“ című tanulmányában (1933). És most már hozzá-

tehetjük, hogy az ősmagyarságot is magábanfoglaló ú. n. pianobori kultúra emlékanyaga, amelyet újabban Zichy erőnek erejével a tények világos tanúsága ellenére bolgár-töröknek szeretett volna megtenni (v. ö. NNy. XI, 54), szintén világosan tanúsítja, hogy a magyar nép ősei már a törökökkel való érintkezés előtt is állattenyésztők, illetve lovas nép voltak.

Mészöly cikke után jelent meg Németh Gyulának „A honfoglaló magyarság kialakulása” című összefoglaló testesebb tanulmánya. E könyv végső megállapítása szerint a magyarság nyolc-kienc meglehetősen magas műveltségűnek gondolt török törzsnek valamely alacsonyműveltségű, szervezetlen ugor hordával való egyesüléséből származott volna, olyanformán természetesen, hogy a törökök lettek volna az urak, a magyarok a szolgák. Hogy ez az őstörténeti elmélet képtelenség, az nyilvánvaló. A magyarságnak ilyen módon való kialakulása esetén ugyanis ma nem kétszáz egynéhány régi török jövevényszó lenne nyelvünkben, hanem bizony törökül beszélénk. Semmi kétség arra nézve tehát nem lehet, hogy ilyen képtelen eredményre csupán teljesen elhibázott okoskodás útján lehetett eljutni. Ezt bizonyos szempontokból részleteiben is megvilágítottam „A magyar nép eredete” című említett tanulmányomban. Ebben azonban Németh Gyulának azokkal a névmagyarázataival, amelyekkel a fent vázolt képtelen elméletét igazolni próbálta, még nem foglalkoztam behatóbban, csupán néhány szinte kézzelfoghatóan hibás névmagyarázataira (Muageris, Gordas) hívtam fel a figyelmet.³

Tanulmányomnak Zichy és Németh elméleteivel szembenálló pozitív megállapításai a következők voltak: 1. A magyarság a törökökkel való érintkezés előtt is már bizonyos primitív földműveléssel is bíró állattenyésztő lovas nép volt. — 2. A magyarság őshazája semmiképp sem lehetett Nyugatszibériában, ahogy ezt a törökösködő őstörténeti elméletek képviselői elméleteik érdekében szükségszerűleg elképzelték, hanem az, amint teljes bizonyossággal megállapítható, az Uraltól nyugatra, vagyis Európában volt.⁴ — 3. A magyarság 650 előtt semmiesetre sem

³ Hogy miért nem foglalkoztam behatóbban tanulmányomban Németh névmagyarázataival, annak az okát egy odavetett megjegyzéssel jelen számunkban olvasható tanulmányában megvilágította Mészáros Gyula, rámutatván arra, hogy a neovámbéristák állításait már csak azért sem lehetett ellenőrizni, mert a Radloff-féle nagy török szótárból alig egy-két példány található az országban. Így van biz ez, s ebből a néhány példányból bizony egy sem jutott Szegednek... Megváltozott persze a helyzet, mikor Mészáros Gyula ideköltözött... Miután azonban sikerült őt szerencsésen elmarni Szegedről, a Radloff-féle szótár tekintetében újra ott vagyunk, ahol voltunk... Ez a körülmény a pesti nyelv-tudós uraknak azt a kellemes lehetőséget jelenti, hogy újra gatlásoktól mentesen forgathatják a Radloff-féle szótárt; mi itt Szegeden semmiesetre sem tudjuk ellenőrizni turkologiai felfedezéseiket...

⁴ Fejtegetéseimnek ez a részlete — úgy látszik — még Zichyt is meggyőzte, mert egy újabban előadott elméletében most már a hunok helyett a magyar nép őseiként tisztelt s török népnek vélt onogurokat szeretné állítólagos szibériai őshazájukból a Káma mellékre költöztetni. Csakhogy Zichynek ez a legújabb elmélete, ha lehet, még elhibázottabb, mint előző elmélete volt (v. ö. ézekre nézve NNy. XI. 109—115).

tartózkodott még a Kubán mellékén és így a legnagyobb valószínűség szerint csak ezen időpont után került török népekkel közelebbi érintkezésbe. — 4. Azok a törökök, akikkel a magyarság közelebbi érintkezésbe jutott, nem állattenyésztők, hanem földművesek voltak. — 5. A magyarság és a vele bensőségebb érintkezésbe jutott törökség között a politikai viszony az volt, hogy a magyar volt az úr, a török volt a szolga.

Különösen az utóbbi megállapítás Németh Gyula egyes híveit annyira felháborította, hogy azt szinte nemzetgyaláásnak érezték; a törökökben t. i. Vámbérynak új életre keltett romantikus felfogása alapján — amint említettem — valami magasabbrendű emberfajt, „Herrenrasse“-t voltak hajlandók tisztelni...

*

A fent említett tanulmány megjelenése után kapcsolódott be a magyar őstörténeti kutatásba Mészáros Gyula, aki már évtizedek óta jóformán minden szabadidejét a magyar őstörténet kutatására fordította, anélkül azonban, hogy eredményeiből bármit is közzétett volna vagy hogy kutatásairól a nagy nyilvánosságot az újabban annyira divatosá váló sajtóreklám útján tájékoztatta volna. Eredetileg ő is annak a feltevéséből indult ki, hogy a magyarság lényegileg török népnek tekintendő; azonban mint turkologus sok fáradozás után mégis csak felismerte azt a számára valamikor bizonyosan erősen lehangoló igazságot, hogy ennek a nézetnek semmiféle alapja nincs és hogy az ezt támogatni látszó érvek mind tévedéseken és félreértéseken alapulnak... Rájött továbbá arra a módszerbeli elvre, amelyet magam is mindig képviseltem, hogy csupán több tudományszak anyagának és módszerének összefogó felhasználása útján lehetséges a településtörténetben és az őstörténetben reális eredményekhez eljutni, de semmiesetre sem kiragadott neveknek bizonyos célt szolgálni kívánó formalisztikus „magyarázása“ révén.

Mindezekeken felül Mészáros Gyula még egy módszerbeli elvet képviselt a magyar őstörténeti kutatásban, amely elvnek a helyessége kézenfekvő, de megvalósítása már a legnehezebb ieladatok közé tartozik. Felfogása szerint t. i. a magyarság őstörténete nem emelhető ki Kelet-Európa általános néptörténetének kereteiből, mert ha a kutató csupán csak a magyarságra vonatkozó adatokat hajszolja, nagyon könnyen tévedéseknek és félreértéseknek eshetik áldozatul.

Kétségtelen, ha valakinek, neki megvan a tudása és képzettsége ennek az átfogó feladatnak megvalósításához. Ismeri a kelet-európai népi kultúrákat és — nyelveket, gyakorlatilag és tudományosan, mint jelenleg senki más. Legyen szabad erre nézve megemlítenem, hogy az Akadémia támogatásával a világháború előtt több ízben éveket töltött nyelvi és néprajzi gyűjtőúton a csuvasok és baskirok között. De még hosszabb ideig élt az oszmántörökök között. Egy szóval Mészáros Gyula a török népeket és nyelveket nem néhány hetes kirándulásokon ismerte meg, mint egyes más turkologousok (példának okáért mint Németh Gyula is)... Teljesen egyedül álló csuvas gyűjteményének a kiadásától azonban az Akadémia (értsd: Melich és klikkje) már húzódozik, mert hát időközben

megváltoztak a „tudománypolitikai“ viszonyok... Valószínűleg majd külföldön lesz kénytelen Mészáros Gyula ezt a gyűjteményét is megjeleníteni, amint Amerikában jelent meg egy kihalófélben lévő Kisázsiaiában beszélt kaukázusi nyelvről írott könyve is. [Ezeket a dolgokat főképp azért tartottam szükségesnek felelegetni, hogy az olvasók is méltányolni tudják Németh Gyulának Mészáros Gyulára vonatkozó szégyenletes gyalázkodásait, amelyeket tudományos vita címén egy az Akadémia patronatusa alatt megjelenő folyóiratban szokott a M. Tud. Akadémia nagyobb dicsőségére megjelentetni.]. De megemlíthetem még azt is, hogy Kelet-európa néptörténetének megírásához Mészáros Gyula a szükséges nyelvi és nyelvészeti, továbbá néptudományi felkészültségén kívül az archaeológiában és az anthropológiában is rendelkezik megfelelő tájékozottsággal.

Mészáros Gyula folyóiratunkban „Az első hun nyelvemlék“ és „Hunok és magyarok“ című tanulmányaival mutatkozott be (NNy. VIII. 1—12, 97—109). Ezekben állapította meg először, hogy a hunok európai nép voltak, akiknek semmi közük sincs — és chronologiai okból nem is lehet — sem a törökökhöz, sem pedig a kínai forrásokban emlegetett hiung-nu néphez. Ez a megállapítás annyira ellenmondásban volt az eddig biztos igazságként hirdetett tanításokkal, hogy a közönség világos okfejtése ellenére is valószínűleg gyanakodva fogadta; a turkologia (helyesebben talán turkománia) néptörténeti szakértői pedig agyonhallgatásra való elszántsággal vettek tudomást a kellemetlen és újszerű tanításokról.

Mészáros Gyula eleinte elvi szempontból tartózkodott a törökösökkel való vitától; álláspontja szerint ugyanis azok tanításai annyira távol állanak a tudományos igazságtól, módszerük és készülségük pedig annyira primitív, hogy velük tudományos vitát folytatni nem érdemes; már csak azért sem, mert ha Kelet-európa néptörténetéről készülő műve majd megjelenik, Vámbéry epigonjainak összes elméletei úgyis majd önmaguktól is összeomlanak. Mészáros Gyulának ezt az álláspontját a magam részéről több okból nem tudtam helyeselni. Először is azért nem, mert a tudományban mindig az volt a szabály, hogy mielőtt az ember ujat akarna építeni, a régit le kell rombolnia... Ezenkívül rámutathattam arra is, hogy az alapos kritikai munkára ez esetben már csak azért is szükség van, mert hisz Vámbéry epigonjainak hibás tanításait jelenleg az Akadémia is fedezi tekintélyével, ami a történészek és az érdeklődő közönség állásfoglalását is jelentékenyen befolyásolja. Végül pedig hangsúlyoztam, hogy kritikai nagytakarításra ez esetben a tudományos haladás érdekében annál inkább is szükség van, mert hisz a magyar őstörténetben a hibás tanítások felburjánzása nem kis mértékben az alkalmazott primitív kutatási módszernek tulajdonítható.

Az itt előadott szempontok végül Mészáros Gyulát is eredeti álláspontja megváltoztatására bírta, s megígérte, hogy egy cikksorozatban mindenek előtt a neovámbéristák módszerbeli, névmagyarázási és turkologiai balfogásait fogja a legalkalmasabb példákön bemutatni. Úgy terveztük, hogy az ő megjegyzéseit majd az én szempontjaimmal kiegészítve fogjuk a nyilvánosság elé hozni. Ezért első idevonatkozó kritikai cikkünket még közösen írtuk és egy átlátszó álnéven (Moros Ella) jelen-

tettük meg. Ebben azt mutattuk be, hogy mi módon sikerült Németh Gyula egyik hívének „egy hibás olvasaton alapuló nevet egy hibásan feltett török szó és egy hibásan feltételezett török képző segítségével megmagyaráznia“. De rövid cikkünkben annak a neveltséges voltát is megállapítottuk, hogy a törökösködők szerint Attila atyjának, a hun nagyfejedelemnek neve annyit jelentett volna Vámbérynek és híveinek „szakszerű“ etymológiái szerint, mint „üveggyöngy“ vagy akinek ez megfelelőbb: „leveske“ (v. ö. NNy. IX. 30—32). Megjegyzéseinkre valaki (t. i. Pais Dezső) Al Kasgari álnéven igen nagyon fölényeskedni akaró választ jelentetett meg a MNy.-ben (MNy. XXXIII. 63—64). Hozzászólásának a kérdés szempontjából való értéktelenségét — elméleti felfogásunk részletes kifejtésével — megvilágítottuk „Bendeguz ‚leveske‘“ című cikkünkben (NNy. IX. 69—73). Erre azután már Pais Dezső saját neve alatt közölt „Moros Ella és Bors vezér“ címen egy hosszabb lélekzetű ellen választ (MNy. XXXIII. 275—279), amelyben főkép a *Borsu* névnek általunk kifogásolt etymológiáját próbálta — ha lehetséges — még fölényeskedőbb hangon menteni... Érvelésének teljesen elhibázott voltát ilyen előzmények után helyesnek láttam már csak egy szerkesztői üzenetben humoros hangnemben megvilágítani (NNy. IX. 234—236).

Amíg a Bendeguz-vitában főleg elméleti és módszerbeli kérdésekről volt szó (v. ö. erre nézve még Mészáros Gyula cikkét „A ‚Leveské‘-től az ‚Üveggyöngy‘-ig“: NNy. IX. 224—226), az ehhez kapcsolódó hiungnu-hun vitában Vámbéry követői elméleteinek egy alapvető tévedését világítottam meg „Hiung-nuk és hunok“ című cikkemben (NNy. IX. 177—193), kimutatván, hogy a két nép azonosságára és török voltára vonatkozó érvek „módszerbeli hibákon, ténybeli tévedéseken és hibás okoskodásokon“ alapulnak. Fejtegetéseim során még rámutattam arra is, hogy sem a pontosai protobolgár fejedelemjegyzék *Irnik*-je, sem a Priskos *Ἡρῶν*-ja nem magyarázható olyan módon török névnek, ahogy azt Vámbéry, Gombocz és Németh megkísérelték; azonkívül megvilágítottam, hogy mennyire abszurd ötlet Németh Gyulával a *hun* népet a *hun* népnévvel kapcsolatba hozni. Ezzel vonatkozásban kénytelen voltam egy turkologiai részletkérdésre nézve Mészáros Gyulától is felvilágosítást kérni. Mészáros Gyula azután egy rövid cikkében kifejtette, hogy az egyik érv, amelyet Németh Gyula a *hun* név eredetére vonatkozó elképzelései tekintetében felhozott, végeredményben csupán Németh Gyula fogyatékos török nyelvismeretében gyökerezik (v. ö. NNy. IX. 193—195), amint ennek a körülménynek már a Bendeguz-magyarazatban is szerepe van.

Erre a cikkemre Németh Gyula egy választ jelentetett meg (MNy. XXXIII. 323—329), amelyben a hiung-nu és hun azonosságnak régebbi Hirth-féle bizonyítékát, amelynek délibábos voltát világosan kimutattam, végre feladta, ellenben erre nézve egy újabb „bizonyíték“-kal próbálkozott meg. Azonban ennek teljesen értéktelen voltát szintén kimutattam „A hiung-nu és hun azonosság egy újabb ‚bizonyítéka‘“ című cikkemben (NNy. IX. 250—256). Előbb említett cikkében azonban Németh Gyula már csak fölényeskedéssel és az olvasók tájékozatlanságára számító rabulisz-

tikával próbálta helyettesíteni a hiányzó érveket (v. ö. az erre vonatkozó „Egy turkologus rosszul sikerült portyázásai“ cikkemet: NNy. X. 28—31)...

Semmi sem volna számunkra előnyösebb, mintha egymás mellett lenyomatva kiadhatnánk a mi megjegyzéseinket és Németh Gyulának ezekre vonatkozó „ellenvetés“-eit. Sajnos mögöttünk nincs valami Vigyázó-vagyon és ép ezért a meggyőzésnek ezt a legegyszerűbb és legközvetlenebb módját nincs módunkban megvalósítani... De azért megkérjük a tárgy iránt érdeklődő olvasót, hogy a mi cikkeink mellett lehetőleg mindig olvassa el Németh Gyula „ellenválasz“-ait is, már addig t. i., amíg jeles akadémikusunk ellenmondásokba keveredve végleg ki nem fult a velünk való vitából...

Aki Németh Gyulának a velünk való vitát illető stílusgyakorlatait végigolvassa, hamarosan észre fogja venni, hogy az Akadémia ékeztollú titkárának a stílusa a velünk való vita során mind hevesebben lendült át a fölényeskedésből a legalpáríbb hangú gyalázkodások hangnemébe... Vajjon miért? Talán, mert fokozatosan veszítették láttá ügyét? Ennek a körülménynek a produkált stílvirágok létrejöttében kétségtelenül szerepe volt, de volt ennek egy más okocskája is. Mészáros Gyula ugyanis mind több és több esetet sorakoztatott fel arra nézve, hogy bizonyos téves következtetések Németh Gyula számára egyes-egyedül fogyatékos török nyelvtudása következtében váltak lehetségessé. Elismerjük, hogy nagy méreg, ha valakiről az ilyesmi kisül, akit t. i. barátai és csatlói „a legkiválóbb magyar turkologus“-nak kiáltottak ki; de azért minden elfogultság nélkül azt is meg lehet és meg is kell állapítanunk, hogy Mészáros Gyula kissé kellemetlen megfigyeléseit minden egyes esetben még a nemnyelvész olvasó számára is megérthető formában világosan igazolta...

*

A szakértő olvasó már a feljebb említett cikkeinkből és tanulmányainkból is megállapíthatta, hogy a törökösködő őstörténeti elméletek tarthatatlanok, bármily tudákos formában is igyekeznek Vámbéry epigonjai újra feltálni mesterük elgondolásait. Hogy ez senki számára kétséges ne legyen, elhatároztuk, hogy rendszeres kritikai vizsgálat alá vesszük a neovámbéristák összes nevezetesebb névmagyarázatait, magyar őstörténeti elméleteiknek eme legnevezetesebb tartópilléreit. E célból Mészáros Gyula megindította „Áltörök. nép- és személynevek“ című cikksorozatát. Mindjárt az első cikkben kimutatta, hogy a *bolgár* szó törökös magyarázata oly módon sikerült Németh Gyulának, hogy szerencsésen összetévesztette a „burizs“ jelentésű török szót a „kása = Brei“ fogalmával s ily módon sikerült etymológiájának ezeket az alkatrészeit a bolgárokkal alaposan össze-„kevernie“...

A baj azonban — úgy látszik — sohasem jár magában, amint ezt kritikai fejtegetéseinkkel kapcsolatban hamarosan Németh Gyulának is módjában volt megállapítania. Őt ugyanis már előzőleg elkapta a dicsőségvágy és a hübrisz; ezért a nagyszentmiklósi kincs egyik feiiratának saját törökösködő megfejtését — természetesen az Akadémiával — német nyelven is megjelentette. Ebből azonban némi kis bajok származtak: a

német nyelvű dolgozat ugyanis valami módon von Arnim német szlavista kezébe került, aki azután hamarosan kimutatta, hogy Németh „megíjtése” — amely műnek a titulussal annak szerzője itthon az Akadémia rendes tagjává lett — önkényes olvasatokon alapuló értéktelen próbálkozás... Ez után pedig Mészáros Gyula világított meg, hogy milyen nyelvi önkényeskedések és félreértések tették lehetővé a hibás és erőszakolt olvasatnak török magyarázatát (NNy. X. 1—18). Attól természetesen Németh Gyula már gondosan óvakodott, hogy kellemetlen megállapításai miatt, amelyek pedig egy tekintélyes külföldi folyóiratban jelentek meg, vitát kezdjen von Arnimmel; sőt, mivel Arnim kritikájához fűződtek Mészáros Gyula fejtegetései is, még vele kapcsolatban is le kellett mondania a Melich-féle klikk általánosan gyakorolt vitamód-szeréről, t. i. a MNy. jámbor olvasóinak megtévesztését célzó éktelen fölényeskedéssel előadott mellébeszélésről és gyalázkodásokról...

A törökpárti őstörténészek az évek során mindenféle elképzelést jelentettek meg nyomtatásban, ennek következtében azonban sok ellenmondás is került bele a tanokba. Ezt azonban már nem vette észre Zsirai Miklós, akinek a feladata lett volna ezeket a tanokat a nagyközönség számára értelmesen összefoglalni. És így a „Finnugor rokonságunk” című tudományészerűsítő kompiláció rengeteg ellenmondásával (v. ö. NNy. X. 32—40) már önmagában is tanúsítja, hogy a benne népszerűsített elméletek elhibáztak, és ezen még az sem segít, hogy az Akadémia nagydíjával ennek a kiadásában megjelent nagyon is közepeszerű kompilációnak bizonyos tudományos súlyt és jelentőséget próbált kölcsönözni...⁵ Egyébként is az akadémiai nagydíj a Melich-ára alatt jóformán csak az akadémiai könyvkiadóvállalat reklámfogásává vált; különben érthetetlen volna miért erőszakolja az Akadémia a nagydíjat

⁵ Mint kor- és körtörténeti dokumentum azonban érdekes olvasmány az a nyomtatásban is megjelent jelentés, amelyet a közelmúltban az Akadémia nyelvészkorifeusai a nagydíjra vonatkozólag előterjesztettek. Ebben t. i. még Schwarz Elemérnek a nyugatmagyarországi német helységnevekről írt igazán szánalmas fércművét is „mértatják” a jelentés tudós készítői, de elfeledkeznek benne például a „Szállóigék és szőlásmódok” című tudományos szempontból igazán nagyértékű műről. Vannak, akik azt hiszik, hogy ez utóbbi művet csak azért hallgatták agyon az akadémiai jelentés készítői, mert szerzőjének nincsenek bensőségebb kapcsolatai egy bizonyos „tudománypolitikai” nyelvészklikkhez... Az én véleményem szerint azonban erre a jelentés készítőit kizárólagosan csak igazságérzetük készítette; tudták ugyanis, hogy e mű bármely fejezetében több a tudományos eredetiség, mint Zsirai összes műveiben együttvéve, és ezért fájt volna nekik e művel szemben a „Finnugor rokonságunk” című művet javasolni a nagydíjra, ahogy ezt az Akadémia könyvkiadóvállalatának érdeke feltétlenül megkívánta. — Egyébként Zsirai személye önmagában is érdekes kortörténeti jelenség, ő t. i. egyetemi tanszéket, akadémia tagságot, nagydíjat és miegymást nyert el, anélkül, hogy eddig egész életében egyetlen önálló tudományos gondolata is lett volna. Ez a teljesítmény talán már mint világrekord is tiszteletreméltó... Nos igen, így sikerült a magyar nyelvtudomány Gombocz—Melich-féle „nagyszerű megújítása” személyi vonatkozásaiban! Vagy talán az ilyesmi mögött is csupán csak a kontraszthatásra számító „tudománypolitika” rejtőzne?

újabbban következetesen a kiadásában megjelent legkifogásolhatóbb művek szerzőire...

Ez után „A magyar név eredete és a magyar törzsnevek” című tanulmányomban én tettem vizsgálat tárgyává Németh Gyulának a magyar törzsneveket illető törökös etymológiáit (NNy. X. 61—75), és megállapítottam, hogy azok egytől egyig elhibázottaknak tekintendők: többnyire még formalisztikus szempontból is. Ezenkívül sikerült Németh Gyulával szemben azt is megállapítanom, hogy *magyar* népnév nem török, hanem magyar eredetű megnevezés. Sajnos a többi magyar törzsnévre vonatkozólag egyelőre kénytelen voltam a fent közölt negatív megállapítással megelégedni. Fejtegetéseim nyomán a *Tarján*, *Jenő* és *Gyarmat* törzsnevek általa forgalomba hozott törökös etymológiát még Németh Gyula is kénytelen volt feladni; kimutattam azonban, hogy mindaz, amit Németh Gyula bizonyos általa még menthetőnek vélt törökös törzsnévi etymológiára nézve felhozott, tévedéseken alapul („Egy turkologus magyar őstörténeti kalandozásai”: NNy. XI. 87—105). Mivel pedig ezekkel és különösen a *chazar* név etymológiájával kapcsolatban Mészáros Gyula Németh Gyulának ismét bizonyos turkologiai balfogásaira világított rá, a „legkiválóbb magyar turkologus” most már a dühtől szinte tajtékozva támadt ránk. Erre mi már végérvényesen véget akartunk vetni ezeknek a bornirt gyalázkodásoknak, ezért most már minden szépítgetés nélkül, a gyereket pontosan nevével nevezve, kimutattuk, hogy Németh Gyula elméletei érdekében sorozatosan és tudatosan megtéveszteni igyekezett a közönséget. Erre Németh Gyula, anélkül, hogy a váddal szemben védekezni próbált volna, — pontosan úgy, ahogy tőle vártuk — elhallgatott. Az Akadémia pedig (értsd: Melich) oly módon szolgáltatott a súlyos váddal szemben Németh Gyulának elégtételt, hogy megtette osztálytitkárnak. A vád alaptalansága azonban ezzel szerény véleményünk szerint még nem bizonyult be... Nyilván Németh Gyula sem reméli, hogy nagyon gondosan megindokolt vádunk alaptalan voltáról a világot meggyőzhetné, mert hisz különben nem társadalmi, helyesebben kaszinói úton igyekezett volna velünk szemben elégtételt szerezni magának, hanem a sajtó útján annak kimutatásával bélyegzett volna meg bennünket, hogy alaptalanul vádaskodtunk vagy esetleg, ami talán még hatásosabb lett volna, a bírósághoz fordult volna: ettől azonban — nagyon bölcsen — már óvakodott... Egyébként korábban már Melichről is meg kellett állapítanom, hogy velem szemben súlyosan vétkezett a tudomány etikája ellen. Nagyon nehéz azonban a jó urakat ebben a vonatkozásban a jobb erkölcsökre rászorítani, mert az ilyen vádakat az Akadémia körül ez idő szerint tudósra nézve — úgy látszik — nem tekintik diffamálóknak...

*

Bár Németh Gyula a magyar őstörténet kérdéseit illetőleg a vitát minden módon személyi térre igyekezett terelni, az objektív kutatás ennek ellenére tovább folyt. Ebben a vonatkozásban nagy jelentőségűek Cs. Sebestyén Károly tanulmányai: „A nomádpásztorokodás életfor-

mája“ és „A honfoglaló magyarság földmívelése“ (NNy. X. 41—60; XI. 63—75), amelyekben megvilágította, hogy a honfoglaló magyarság nem valami félnomád nép volt, ahogy gazdasági szerkezetét bizonyos szégyenkező szépítgetéssel emlegetni szokták, hanem bizony hamisítatlan vérbeli nomád nép, amely az ilyenek szokása szerint más származású szolgálival — és pedig az úgy nevezett bolgártörökökkel — míveltette a téli szállások közelében elterülő földjeit.

Mészáros Gyula pedig „Keleturópa néptörténete“ című készülő nagyobb művének megjelentette a chattiakról és skythákról szóló fejezetét,⁶ amelyben a magyar őstörténet szempontjából oly nagy jelentőségű anyaninói kultúrának kialakulását világította meg. Ebben egyuttal példát mutatott a néptörténeti kutatásnak több tudománykőre kiterjedő módszerére. A neovámbéristák igyekeztek az állásfoglalás elől az agyonhallgatás általuk már annyiszor eredménytelenül megkísérelt, de mégis csak kényelmes akadémia „módszer“-ével kitérni; bizonyára úgy okoskodtak, hogy hátha ez a taktika most az egyszer talán mégis csak sikerül. . .

*

Semmi sem tanustíja világosabban, hogy a magyar nép nem török származású, mint a magyar nyelv régi török jövevényszavai; ha t. i. török származású volna, akkor a nyelvünkben nem volnának ilyenek, mert nyelvcseré esetén az eredeti nyelv szavai, amint ezt több ízben elméletileg kifejtettem és példákkal is megvilágítottam (v. ö. NNy. XI. 113), szinte nyomtalanul el szoktak enyészni azoknak a beszédjéből, akik nyelvet cseréltek. . . Ennek ellenére a régi török jövevényszavak természetesen őstörténeti szempontból is igen sok tanulsággal szolgálhatnak. Ezeknek a megítélése tekintetében az őstörténeti kutatás azonban még mindig csak Gombocz összefoglalására volt utalva, bár már több nyelvész is hangoztatta ezekre vonatkozólag a revízió szükségét. Hogy ezeket illetően a téves következtetésektől az őstörténeti kutatást, amennyire lehetséges, megóvjam, elhatároztam magamat Gombocz eredményeinek felülvizsgálatára.

Gombocz tanulmányával való behatóbb foglalkozásom során hamarosan felismertem vizsgálati módszerének két alapvető hibáját.⁷ Az első az, hogy ő a török-magyar érintkezés korának magyar hangrendszerét valami magától értetődő természetességgel azonosnak vette a már emlékekből is ismert ómagyar nyelv hangrendszerével. Ennek az álláspontnak téves voltát több példával megvilágítva arra a megállapításra jutottam, hogy a török-magyar érintkezések idején (és pedig még közvetlenül a honfoglalást megelőző korszakban is) a magyar nyelv hangrendszere — úgy látszik — még közelebb állott az ősgor hangrendszerhez mint az ómagyarhoz. Sőt a török-magyar hangmegfelelések vizsgálatából az

⁶ Mészáros Gyula: Keleturópa néptörténete II. Chattiak és skythák. Szeged, 1938, 1—136.

⁷ Moór Elemér: A magyar nyelv régi török és mongol jövevényszavai nyelvtörténeti és őstörténeti szempontból. NNy. XI. 1—63 (és különlenyomatban is).

is valószínűvé lett, hogy a magyarság kialakulásában az ugorokon kívül a permi népelemnek is szerepe volt. A magyarság kialakulása tekintetében azonban a legnagyobb jelentősége megállapításaink szerint annak a körülménynek volt, hogy egy délről északnak nyomult lótenyésztésű és vasművességgel bíró, nem-török nép az általuk gyakorolt exogámia következtében összekeveredett az ugor és permi őszekkel és ily módon nyelvét veszítette.

Gombocz vizsgálatainak másik alapvető hibája az volt, hogy ő erőnek erejével egyetlen egy nyelvből akarta származtatni a magyar nyelv összes régi török jövevényszavait. Hogy ezt megtehesse, kénytelen volt egy olyan ócsuvasnak vagy bolgártöröknek elkeresztelt török nyelvet konstruálni, amilyen a török nyelv nemcsak hogy sohasem volt, de amilyen nem is lehetett. Gombocz feltevéseivel szemben sikerült kimutatnom, hogy a magyar nyelv ú. n. bolgártörök jövevényszavai három nyelvből valók. Van t. i. közöttük egy régebbi köztörök és egy mongol réteg. Az úgy nevezett bolgártörökös jelleg pedig csupán a legújabb réteg szavain ismerhető fel. Megvilágítottam azt is, hogy ez a legrégebb szláv jövevényszavainkhoz teljesen hasonló paraszti jellegű szókinccs csak a kabarok révén honosodhatott meg nyelvünkben; a kabarok t. i. menekülökként csatlakoztak a magyarsághoz. Mint menekülőknek állatállományuk nem lehetett s ezért a nomád életforma szigorú törvénye értelmében szükségyszerűleg a magyarság földműves szolgálivá váltak...

Fejtegetéseimre a neovámbéristák természetesen szintén nem reflektáltak. Sőt ezuttal még kedvelt vitamódszerükkel, a személyi hajszával sem próbálkoztak meg; ellenben valamelyik tudománypolitikai lángelme közöttük rájött arra, hogy a folyóiratunkon keresztül lesz a legalkalmasabb elhallgattatni bennünket. És megindultak csendesen a fúrások... Ha nem unnam már ezeket a dicstelen mesterkedéseket, akkor talán még ki tudnám védeni őket... De már torkig vagyok velük! Ezért inkább visszavonulok a folyóirattól s inkább lemondok arról, hogy a magyar őstörténetre, településtörténetre és névtörténetre vonatkozó tanulmányaimat ezentúl magyar nyelven jelentessem meg, mert hisz e tudománykörökre vonatkozólag olyan magyar nyelvű folyóiratot most már aligha fogok találni, amelyet valami módon nem ellenőrizne a pesti Erzsébetkávéház... Külföldön megjelent tudományos műveimmel eddig sem hoztám szégyent a magyar tudományosságra, hármennyit nyöszörögtek és átkozódtak is miattuk egyes érdekeltek. Ellenben a neovámbéristák ú. n. „eredményeik“-kel eddig még sohasem merészkedtek ki a külföldi tudományosság nyilvánossága elé; egyedül Németh Gyula kísérletezett ilyesmivel, de annak is — amint említettük — csak gyászos felsülés lett a vége... Valószínűleg maguk a neovámbéristák is titokban sejtik, hogy az általuk képviselt „tudomány“-t csak a pesti Erzsébetkávéház és a Ferencz József tér között szokás tudományszámba venni...

Az őstörténetünk kérdései iránt érdeklődő magyar közönség egyébként eddigi cikkeinkből és tanulmányainkból is világosan megismerhette a neovámbérista-tudomány mibenlétét. Hogy ez csak afféle áltudomány, az még fokozottabb mértékben kitünik Mészáros Gyula „Áltörök nép- és

személynevek“ című tanulmányának mostani füzetünkben megjelenő befejező részéből, amely minden mesterkedés ellenére — ime — mégis csak megjelent! — A magunk részéről a vitát ezzel lezártuk tekintjük..

*

Ezek után még összefoglalni kívánom kritikai tanulmányainknak azokat a megállapításait, amelyek világosan tanusítják, hogy a magyarság török eredetére vonatkozó elméletek téveseknek tekintendők:

1. Ebben a vonatkozásban talán a legtöbbször a magyar nyelv régi török jövevényszavaira történt hivatkozás. Kimutattuk azonban, hogy ezek a jövevényszavak három nyelvből valók és ezek között is ép a legkésőbbi, a bolgártörökös jellegű kabar réteg van nyelvünkben a legnagyobb szókészlettel képviselve. De még ha régi török jövevényszavaink egyetlen török nyelvből származtak volna is, akkor is azt tanusítanák tömegükkel, hogy mint jövevényszavak honosodtak meg nyelvünkben, nem pedig a magyarság eredeti nyelvének a törmelékei; ahol t. i. valóban névcseré történt, ott — hogy ezt az alapvető fontosságú tényt újra hangsúlyozzuk — az eredeti nyelv szóképlete mindenütt szinte nyomtalanul szokott elenyészni.

2. Abból a körülményből, hogy középkori krónikáink a magyarokat a húnokkal azonosítják, a magyarság őstörténetére vonatkozólag nem következik semmi; a hún-magyar azonosítás gondolata ugyanis kizárólag a középkori klerikusok változatos félreértéseinek és tévedéseinek terméke. Különben a krónikákban olvasható hún-származás meséjét a magyarság török származására vonatkozólag érvként már csak azért sem lehetne felhozni, mert a húnok európai nép volt, így tehát semminemű kapcsolatba nem hozhatók sem a törökökkel, sem pedig a kínai krónikák hiung-nu népével, akik különben valószínűleg nem törökök, hanem mongolok voltak.

3. Abból a körülményből, hogy a magyarság neve a legtöbb európai nyelvben a szlávok révén elterjedt *onogur* népnévnek a származéka, a magyarság eredetére vonatkozólag szintén nem következik semmi, mert ez egyszerű névátvitel, amilyenre számtalan példa van; őstörténeti jelentőséget ennek a népnévnek csak abban az esetben tulajdoníthatnánk, ha ez az elnevezés a magyarság saját neve volna. Erről azonban szó sincs. Mindezek felül pedig Mészáros bizonyítása szerint az *onogur* népnévnek semmi köze sem volt a törökökhöz, lévén ez egy kaukázusi és nem ázsiai nép. Az pedig már csak egyszerűen mese, hogy az obi ugor népekre vonatkozó *jugra* népnév az *onogur* népnévből származott volna.

4. Az a feltevés, hogy a régi magyar törzsnevek török eredetűek volnának, kimutathatólag téves; de arról sem lehet szó, hogy a *magyar* név valami felemás török név volna.

5. Még csak kétség sem lehet arra nézve, hogy a magyarság őshazája Európában az Ural hegységtől nyugatra volt, olyan területen, amelyen a törökök csak a népvándorlás korának vége felé jelentek meg; ezért nem tehető fel, hogy ezen a területen, amelyet a magyarság a VII.

század előtt semmiesetre sem hagyott el, valami hódító török nép valami leigázott ugor nép nyelvét vette volna fel.

6. A nyelv tanusága szerint a magyarság már a törökökkel való érintkezés előtt is primitív földműveléssel bíró állattenyésztő nép volt, ami az ősmagyarságot is magában foglaló pianobori kultúrára vonatkozólag a régészeti emlékek is igazol. Semmiesetre sem török eredetű a magyarság lovaskultúrája, aminthogy lóvasharcos népek már a törökök megjelenése előtt is éltek Kelet-Európa steppéin. Viszont azok a törökök, akikkel a magyarok legbensőségesebb érintkezésbe jutottak, nem nomádok, hanem földművesek voltak, tehát nem urai, hanem épúgy szolgálóak voltak az állattenyésztő magyaroknak, mint később, a honfoglalás után a földműveléssel foglalkozó magyarországi szlávok is azokká lettek...

7. Azok is tévednek, akik a magyarságnál feltételezett államalkotó képességet török örökségnek tekintik. A törökség t. i. egyáltalán nem rendelkezik ezzel a bizonyos államalkotó képességgel: a török törzsszövetségek ugyanis általában idegen — iráni és mongol — vezetés alatt állottak...

*

Sokszor kérdezték már tőlem nem-nyelvészek, mi lehet az oka annak, hogy azok a változatos és bizony sokszor kapitális nyelvészeti baklövészek, amelyekkel a mi fejtegetéseink szerint a neovámbéristák tanításaitak tarkázták, olyan sokáig nem tűntek senkinek szemébe, bár ezeknek az elméleteknek aránylag elég sok olvasójuk akadt nemcsak a tárgy iránt érdeklődő, de nyelvészeti készséggel nem rendelkező történészek, hanem az ú. n. szakemberek körében is.

Hogy a neovámbéristák egymásnak mindent elhittek, az könnyen érthető, mert hisz minden újabb „bizonyíték” a sajátmaguk produkálta „bizonyítékokat” csak erősíteni látszott... Persze néha azért az ember ennek a körülménynek az ismeretében is csodálkozni kénytelen egy kissé... Például annak idején rávilágítottam, hogy minő furcsa módon sikerült Melichnek az *Ung* folyónév törökös magyarázata; ő t. i. nem tudván törököül, de nem értvén a turkológiához sem, hibásan olvasott el egy török szót a Radloff-féle nagy török szótárban és ezzel szerencsésen megtalálta az *Ung* folyónévnek nemzetmentő török magyarázatát... A kissé rosszul sikerült „magyarázat”-hoz azonban Gombocz, Németh és Ligeti megértően bólogattak, sőt lelkesen tapsoltak is, annak ellenére, hogy ők állítólag tudtak törököül, sőt turkologusul is... (avagy talán nem?)... Nekem azonban velük ellentétben, amikor a Melich-féle elméletet vizsgálni kezdtem, két dologra nézve semmi kétségem nem volt. Tudtam ugyanis, hogy én nem tudok sem törököül, sem turkologusul, de abban is bizonyos voltam, hogy ezekhez velem együtt Melich sem ért... Ezért semmit sem hittem el neki, hanem minden állításának pontosan utánajártam és így az *Ung* névvel kapcsolatban bizony arra is hamarosan rájöttem, hogy „a világ legnagyobb szlavistája” az angolhoz is csak annyit ért mint a törökhöz (v. ö. M. Ny. 25, 390)... Egy szóval a nyelvészeti formalizmus bizonyítási produkciójánál az ú. n. szakember is csak akkor veheti észre első hallásra vagy olvasásra a hi-

bát, ha abban a tárgykörben véletlenül teljesen járatos; legfeljebb csak az alaki szempontból elkövetett hibákat veszi észre. Meg kell azonban jegyezni, hogy a neovámberisták bizonyításaiban még ezek a sokszor szinte eleminek mondható hibák sem tartoznak a ritkaságok közé... Ezek tekintetében azonban a jó urak egymásnak sok mindent elnéztek: hja, hit nélkül nincs tudomány!

Hogy ilyen a nyelvészeti formalizmus módszerével készült tudatosan áltudományos fejtegetés még szakembereket is tévedésbe ejthet, arra nézve bátor vagyok egy klasszikusnak mondható esetről — amelyet magam éltem át — a példa kedvéért röviden megemlékezni.

Gragger Róbert idejében szokásban volt, hogy a berlini egyetem Ungarisches Institut-jának tagjai az intézet karácsonyi ünnepén, amelyre az intézet legjobb barátai is meghivattak, valami tudományos kabaréélelét mutattak be — ez a szokás, ha nem tévedek, az Eötvös-kollégiumból plántálódott Berlinbe —, ennek főattrakciója az Ungarische Jahrbücher e napra készült különszáma szokott lenni. Ebben az intézet tagjai humoros-szarkasztikus formában be szoktak számolni az ott folyó munkáról, s ezeket a több-kevesebb szellemmel készült beszámolókat a tett helyen az egyes szerzők személyesen is előadták, illetve felolvasták.

Egyik évben — alighanem 1925-ben — én szerkesztettem ennek a tréfás csittvári krónikának egyik főcikkét. A cikkben a nyelvészeket csúfoltam ki — akkoriban készült az „Ungarische Flussnamen“ című kritikai cikkem — olyanformán, hogy az összes keletmagyarországi és erdélyi folyó- és helynevekről, amelyek Melich szerint bolgártörökök révén honosodtak volna meg nyelvünkben, egy szörnyűséges tudományos halandzsa keretében „bebizonyítottam“, hogy óhéber eredetűek... Mondhatom héber helynévi magyarázataim hangzásra és jelentésre jobbak voltak még e nevek igazi etymológiáinál is, a Melich-féle bolgártörök etymológiákról természetesen nem is szólva... Persze az „elmélet“ támogatására előadott családnév-magyarázatokban elkövettem én még egyéb gonoszságokat is...

Hogy miért ép a héberből magyaráztam ezeket a neveket? Ennek az oka is igen egyszerű: abban az időtájban egy héber etymologiai szótár sodródott valahogyan kezembe; én pedig a sémi nyelvészet terén igazán teljesen járatlan voltam, úgyhogy nem lehettek gátlásaim az etymológiák felállításában, tehát minden szenzációsan jól ment... De az igazi szenzáció az előadásom után jelentkezett. Odajött ugyanis hozzám egy öreg orientálista barátunk, őszintén gratulált a rendkívül érdekes előadáshoz, de egyuttal megbotránkozásának is kifejezést adott, hogy a közönség állandó nevetgéléssel zavarta a rendkívül tanulságos előadást... Mellettem ült Willy Bang-Kaup, a berlini egyetem néhai hírneves turkologus professzora: szegény majdnem leesett székéről nevetésben, mikor orientálista barátunk ominozus kijelentése elhangzott. Most már aztán ő gratulált nekem viharos lelkesedéssel és váltig hangsúlyozta, hogy ennek az előadásnak nyomtatásban is feltétlenül meg kell jelennie, mert ő ennél sikerültebb kritikát a nyelvészeti formalizmusra vagy ahogy ő szokta emlegetni a csillagászati nyelvészetre (Linguistik der Sternenkunde)

vonatkozólag még nem hallott vagy olvasott... A megtiszteltetést mégis elhárítottam magamtól azzal, hogy csak egy életem van és családom...

Ha tehát ezt az én komolykodó fontoskodással előadott nyelvészeti tréfiát, amellyel a nyelvészeti formalizmust és annak képviselőit egy kissé kicsúfolni akartam, első hallásra egy német szakember komoly-számba vette, akkor igazán senki sem csodálkozhatik azon, hogyha a neovámbéristáknak a nyelvészeti formalizmus módszerei szerint gyártott bizonyítási produkcióiról a szakember is csupán behatóbb tanulmány után veheti észre, hogy azok többnyire csak — tréfiaszámba vehetők...

*

Bármennyire is különbözik a mi felfogásunk a neovámbéristákétól a magyarság származására és kialakulására vonatkozólag, ez az ellentét még semmiképp sem indokolhatja — mégha a legnagyobb foku hiúságot vesszük is számításba — azt a hangnemet és azokat a szégyenletes „tudománypolitikai“ fogásokat, amelyeket ők velünk, kritikusaikkal, szemben kezdettől fogva megengedhetőnek tartottak. Az ellentét közöttünk nyilván lényegesebb és mélyebb: ha úgy tetszik — tudományos világnézeteink különbözőségében gyökerezik. Ezért is ellenfeleink már legelső megnyilatkozásainkból is kiéreztek, hogy mi nemcsak egyes tanításait tekintjük elhibázottnak, hanem egész irányukat csak afféle áltudományszámba vesszük... Idővel persze az is mindinkább nyilvánvalóvá lehetett kritikai cikkeinkből és tanulmányainkból, hogy mi a neovámbérizmust és a nyelvészeti formalizmust — amennyire lehetséges — igenis diszkreditálni igyekeztünk, első sorban azért, mivel ezeket az irányokat, amelyeknek képviselői a magyar tudományos élet legfontosabb pozícióit klikk-rendszerük segítségével szerencsésen megszállták, a magyarságra vonatkozó tudományok további fejlődése és haladása szempontjából rendkívül károsaknak tekintjük.

A neovámbéristák — a legfiatalabbaktól eltekintve — egyénileg kivétel nélkül a pozitívizmusból indultak ki. A pozitívizmusnak mint tudományos iránynak a lényegét két jelszóban foglalhatjuk össze. Ezek: 1. „Korlátozd önmagad!“ és 2. „Tiszteld a tényeket!“. Ezeknek megielelően a pozitivisták képzési ideálja a korai specializáció volt; ezen a téren annyira mentek, hogy tudományos képzésüket sokszor már kezdettől fogva nem csupán egy bizonyos tudományzakra, hanem annak egy bizonyos ágára korlátozták abban a reményben, hogy ily módon érhetnek el tudományosan a legtöbbet, ha ugyan csak egy szűk körre vonatkozólag is. Ez azonban illúzió volt, mert bizony a jelenségek összefüggésben vannak egymással, és ezért a pozitivisták minduntalan kénytelenek voltak kijelenteni: „Ennek és ennek a megállapítása nem tartozik a kompetenciámhoz...“

A specializáció mellett — amint említettük — különösen a tényisztelet volt jellemző a pozitívizmusra mint tudományos irányra: sokan a pozitivisták közül jóformán csak a tények megállapításában és gyűjtésében látták a tudomány mibenlétét. Sem ebből, sem a specializálódásra való törekvésből semmiesetre sem származott azonban a tudományra

nézve valaminő hátrány; sőt kívánatos lett volna, ha a pozitívizmus korszaka — nálunk különösen — még néhány évtizeddel továbbtart, mert hisz a pozitivisták ténymegállapító és gyűjtő munkájának köszönhetjük elsősorban is azokat a fontos tudományos segédeszközöket, amelyek nélkül ma a szellemi tudományok terén mozdulni is alig tudnánk... És valljuk be őszintén, hogy a magyarságra vonatkozó tudományokban még távolról sem rendelkezünk az összes fontos tudományos segédeszközökkel... A pozitívizmusnak mint tudományos iránynak a vége mégis csak az lett, hogy a nagy pozitívista tudósok tanítványai kezdtek ráunni a mind speciálisabbá váló szaktudás dicső korlátaira és kezdtek csömört kapni a hatalmas asztagokba gyűjtött, de néha szinte haszontalannak látszó tényhalmazatoktól. Ez a hangulat idézte fel a külföldön a szellemi tudományoknak azt a válságát, amelyről különösen a világháború utáni években annyi szó esett.

Ebben a válsághangulatban termelődött ki az ú. n. szellemtörténeti irány is, amely divatszerűleg hozzánk is eljutott. Ma már persze ezen is túlvagyunk: a szellemtörténészek ugyanis lendítőkeréknek az intuíciót próbálták bevezetni a szellemi tudományokba a megunt tények vizsgálata helyébe... Olyan módon, hogy intuitív uton felállítottak valamilyen tételt, amelyet azután egyes kiragadott adatok vagy következtetések segítségével igazolni igyekeztek; a baj persze abból származott, hogy a szellemtörténészek azokról a gonosz tényekről, amelyek tételükkel ellenmondásban állottak, nagy buzgalommal igyekeztek nem tudomást venni, s így azután hamarosan kitűnt, hogy az intuíció mint tudománygyarapító segédeszköz általában nem jól működött...⁸ Ennek következtében ez az irányzat rendkívül hamar elvesztette hitelét és vonzóerejét: amíg néhány évvel ezelőtt minden fiatal óriás a szellemi tudományok területén szellemtörténésznek tisztelte önmagát, ma szellemtörténészi multját megfigyeléseim szerint mindenki szeretné már valamikép elfeledni...

Lényegileg a szellemtörténészekhez teljesen hasonlóan jártak el a pozitívizmusból divatszerűen kiábrándult nyelvészeink is; azzal a különbséggel azonban, hogy ők többnyire még az intuícióig sem erőltették meg magukat, hanem a bizonyítandó tételt sok esetben kívülről kapták... A bizonyítás pedig általában főleg török szótárakból kikapkodott adatok és a nyelvészeti formalizmus segítségével gyártott áltények útján történt. Ez — amint nagyszámú példán kimutattuk — úgy ment végbe, hogy a — sokszor téves — hangtörténeti analógiák segítségével tetszőleges szó- és névalakokat konstruáltak meg, amelyekre azonban már mint valóságos tényekre hivatkoztak, mégha a nagyobb parádé kedvéért esetleg ki is tették eléjük a csillagot... A hangtörvényeket persze sokszor nagyon is önkényesen értelmezték és használták fel; ezenkívül pedig a bizonyítandó tétellel ellenmondásban álló hangtörténeti tényeket egyszerűen figyelmen kívül hagyták vagy esetleg a jó ügy érdekében tudatosan agyonhállgatták... Természetesen szó- és névmagyarázataikban

⁸ Részletesebben szoltam erről a tudománytörténeti kérdéstről „Die Anfänge der. fischischen Kultur in Ungarn“ című tanulmányomban (UJB. XVII. 57—86).

a tárgyi, művelődéstörténeti szempontokkal jóformán semmit sem törődtek, de ezekkel képzettségük egyoldalúsága és hiányossága következtében nem is igen gondolhattak: ők t. i. szakemberi mivoltuktól eltelve a szakkörükön kívül eső dolgokról még csak tudomást venni sem igen akartak...

Képzésbeli egyoldalúságukkal függ össze, hogy akadémiai nyelvészeink valóságérzéke egészen gyermekinek bizonyult; ők t. i. szentül meg voltak győződve arról, hogy a magyarságnak jelentős politikai szolgálatot tesznek, ha holmi zavaros „névmagyarázat“ segítségével „bebizonyítják“, hogy például a magyarok és húnok tényleg testvérnép voltak vagy hogy Erdélyben és Keletmagyarországon a honfoglalók bolgártörök testvéreket és nem szlávokat találtak, aminek következtében mi még a feltételezett turáni kontinuitás jogcímén is követelhetjük a revíziót stb. . . Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a „nemzetmentő“ nagyvonalú alkotómunka zavartalansága érdekében nagy nyelvtudósaink a kritikát a lehetőséghez képest kikapcsolni igyekeztek, de saját tekintélyük kultuszát annál buzgóbban ápolták, illetve ápoltatták és az ebből sarjadt „körbizonyítás“ módszerét számtalanszor nagy hatással alkalmazták, mindezek figyelembevételével igazán nem csodálni való, hogy mind a településtörténet, mind pedig az őstörténet terén csak egy délibábos áltudomány furcsa produktumaival tudták történéseinket boldogítani. . .

Mindezeket egybevetve azt a nyelvészeti irányt, amelyet az akadémiai nyelvészek pozitívista multjuk megtagadásával nálunk meghonosítani igyekeztek a legtalálóbban talán szubjektívizmusnak vagy illuzionizmusnak nevezhetjük: „hit nélkül nincs tudomány“ (v. ö. NNY. XI. 15). Ezzel szemben az az irány, amelyet mi követünk és amelyet a külföldön már „szegedi iskola“ néven kezdenek emlegetni, az objektívizmus álláspontját foglalja el az emberre vonatkozó tudományokban. Vagyis mi nem intuitív módon felállított tételeket igyekszünk igazolni mint a szubjektivisták, hanem a tények vizsgálatából indulunk ki, de nem maradunk meg a tényeknél mint a XIX. század pozitivistái, hanem a tényekben mutatkozó szakadékokat hypothezisek segítségével igyekszünk áthidalni és azokat tudományos elméletté kiépíteni. Vizsgálatainkat azonban már eleve is lényegesen szélesebb alapokra helyeztük mint akár a pozitivisták, akár a szubjektivisták. A mi felfogásunk szerint ugyanis az emberre vonatkozó tudományok kutatójának több egymással összefüggésben lévő tudományban, illetve tudományágban szakszerűen járatosnak kell lennie, ha tudományos célnak a valóság megismerését tekinti: a jelenségek ugyanis egyáltalán nem szíveskednek a speciálisták kedvéért szakok szerint elkülönülni egymástól. . . Annak ellenére, hogy a tényeket több oldalukról igyekszünk megvizsgálni és kapcsolataikat felismerni, sőt annak ellenére is, hogy a kritikára különösen nagy súlyt helyezünk, természetesen tévedéseknek mi is ki vagyunk téve. Ellenben a szubjektivisták annak vannak csak kitéve, hogy néha különös szerencsés esetben valamennyire közelébe jutnak valami tudományos igazságnak; erre sok eshetőségük azonban igazán nincs, mert az ő módszereikkel rendes körülmények között csak tévedni lehet. . .

Az a szélesebbkörű tudományos szakműveltség, amelyet mi az emberre vonatkozó tudományok munkására nézve szükségesnek tartunk, természetesen nem szerezhető meg olyan hirtelenében, mint ahogy azt az egyetemi tanári pályára igyekvő ifjú speciálisták kívánatosnak tartanák... S bár jelenleg egész felsőoktatásunk a korai specializációra van beállítva, ennek ellenére mégis meg vagyunk győződve, hogy a jövő fejlődés bennünket fog igazolni, mert a mai szélsőséges specializáció mellett a szellemi tudományok terén haladásról már jóformán szó sem lehet. Ami pedig a szubjektívizmus áltudományos irányát illeti, az tulajdonképp máris hitelét veszítette, mégha annak képviselői jelenleg a legfontosabb tudományos pozíciókat megszállva tartják is...

Ezek volnának azok a legfontosabb tudományos „világnézeti” ellentétek, amelyek közöttünk és ellenfeleink között fennállanak... Valószínűleg ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy ellenfeleink velünk szemben hirtelemben, de állandóan annyira elfeledkeztek a tudományos élet illem- és erkölcsstanának mindenütt érvényben lévő reguláiról...

Moór Elemér.

(*Deutscher Auszug*). **Der zweite ugrisch-türkische Krieg**, Vámbéry und seine Anhänger versuchten im vorigen Jahrhundert nachzuweisen, dass die ungarische Sprache und das ungarische Volk türkischen Ursprungs sei. Darüber entstand ein wissenschaftlicher Streit, der als ugrisch-türkischer Krieg genannt zu werden pflegt. Obgleich dieser Streit mit dem Sieg der Ugristen endete, erwachte der Vambérismus nach dem Weltkriege zu neuem Leben, jedoch mit dem Unterschied, dass die Zugehörigkeit des Ung. zu den ugrischen Sprachen von den Neovambéristen nicht mehr in Abrede gestellt wurde. Verf. beleuchtet die Umstände der Neubelebung des einmal schon diskreditierten Vambérismus, und skizziert in seinen Ausführungen den bisherigen Ablauf des mit dem Auftreten der Neovambéristen um die Frage der Herkunft des ungarischen Volkes von neuem ausgebrochenen und mit beispielloser Heftigkeit geführten Streites. Während vorher die Gegner Vambérys die in der Akademie der Wissenschaften vertretenen Linguisten mit Budenz an ihrer Spitze waren, versuchte nach dem Weltkrieg eben ein Klüngel von der in der Akademie vertretenen Linguisten Vámbéry zu modernisieren. Diese Richtung, die mit der sog. Geistesgeschichte viele gemeinsame Züge aufweist, kann in Anbetracht ihrer Methoden nur als Subjektivismus bezeichnet werden.

Széljegyzetek

1. Embër, magyar. Ismeretes, hogy a vadásznépek és az állattenyésztők kezdettől fogva patriarchalis szervezetben éltek, míg a patriarchalis szervezet a primitív földművelő népek sajátja volt. Arra nézve semmi kétség sincs, hogy a finnugor népek ősei az urali nyelvközösség korában még primitív halászok és vadászok voltak. Így tehát az is valószínű, hogy az összes finnugor népeknél kimutatható patriarchalis szervezet még az urali nyelvközösség korából származik. De az sem lehet kétséges, hogy a finnugor ősnép — mégha ezt bizonyos pesti kávéházakban másképp szeretnék is tudni — már bizonyos primitív növénytermeléssel is foglalkozott. Talán oly módon ismerkedtek meg a finnugorok a föld-